

# POVIJEST SIRSKJE CRKVE.

Msgr. Dr. Kamilo Dočkal.

(Nastavak)

## 3. Politička pozadina Monofizitstva.

Prvo krivovjerje bizantijskog Istoka, Arijevstvo, nije imalo etnički ili nacionalni karakter. Arijevstvo niti se spajalo s kojom narodnošću niti je koju isključivalo. Zato su ovo krivovjerje prihvaćali u Aleksandriji baš kao i u Bizantu. Nestorijevo pokazuje već neku etničko-političku crtu, ne doduše u svojoj cjelini, već u nekim izvjesnim potankostima. Grčko-azijski savez Nestorijevaca davao je svojoj borbi protiv Ćirila Aleksandrijskog neku oznaku protu-egipatstva. Dosta je sjetiti se listova nestorijevskih biskupa Euterija iz Tiane i Heladija iz Tarza rimskom papi Sikstu III. Oni u ime svoje i u ime svojih drugova iz Eufratske zemlje, Cilicije, Kapadocije, Bitinije, Tesalije i Mezije nazivaju sv. Ćirila »egipatskim heretikom«, a njegove glasovite članke »egipatskim člancima«.<sup>31</sup> Ovi izrazi već kriju neku nacionalnu natruhu helenista protiv Egipta. A poznato je, da su ti helenisti poslije II. ekumenskog sabora u Carigradu nastojali oteti Aleksandriji čast prvoga patrijarata iz Rima i dati je Bizantu, tom novom Rimu.

Nu Ćiril aleksandrijski izađe kao pobjednik u titanskoj borbi protiv Nestorijevstva. Cio je svijet morao biti svjedokom koli sjajnog trijumfa aleksandrijskog patrijara toli sramotnog pada carigradskog biskupa Nestorija, koji je bio osuđen i prognan u dolnju Tebaidu, gdje je neskršten umro.

Monofizitstvo nosi još jasniju biljegu nacionalnosti. Ovo je krivovjerje kao prekomjerna reakcija protiv Nestorijevstva našlo pripravljen teren: Aleksandrija je s jedne strane vodila monofizitski pokret, a Bizant je s druge strane zaoštrio svoju borbu protiv Aleksandrije. Semitska Azija antiohijskog i jeruzalemskog patrijarata pridružila se Aleksandriji, među inim već iz slične etničke averzije prema helenskom bizantinstvu. Na taj je način Monofizitstvo bez obzira na prolazan helenistički momenat Eutihov utjelovilo borbu između bizantskog hele-

<sup>31</sup> Sr. Epistola Xisti IV. (Coustant, Epistolae Rom. Pontificum, Paris 1721).

nizma i hamo-semitskih naroda, koji su bili podložni Bizantu.

Doista prvi svečani čin monofizitske reakcije protiv Bizanta bio je »lupeški sabor u Efezu«. Tu su imali vodstvo ne Eutih, nego aleksandrijski patrijar Dioskur sa sirskim arhimandritom Barzumasom. Svetogrдна tragedija efeškog lupeškog sabora sramotna je parodija istoimenog ekumenskog sabora, na kojemu je Nestorijevstvo bilo svečano osuđeno. Nevrijedan nasljednik Ćirila Aleksandrijskog htjede na tom saboru uništiti svetog nasljednika Nestorijeva. Opojen pobjedom nije se žacao zločina: tvorno je zlostavio carigradskog patrijara, izradio njegov izgon, pa je na njegovo mjesto postavio egipćanina Apolonija, za koga je bio siguran, da ne će škoditi Egiptu. Tako se je Monofizitstvo, prešavši brzo stadij helenskog Eutihovstva, razvilo i raširilo u hamo-semitsko Jakobitstvo. Kad su se dva herezizarha, aleksandrijski i antiohijski, vraćali s lupeškog sabora efeškog, bili su si svijesni, da su nadvladali Bizant.

Međutim doskora nastaje preokret. Ako je Dioskur u Efezu mislio, da je svladao Bizant, to je carigradski dvor s patrijarom u Kalcedonu mislio, da je obračunao s Aleksandrijom. Bio je to dvoboj do posljednje kapi krvi.

Kalcedonski sabor, na kome su etnički prevladavali Heleni, prihvati 28. kanon, kojim se prvo mjesto u crkvenoj hierarhiji iza Rima uzima Aleksandriji te daje Bizantu. Izrabljujući dubok dojam Dioskurova zločinstva pošao je bizantski helenizam u svojem uspinjanju dalje od carigradskog sabora, pa si je pokušao prisvojiti prvenstvo hamo-semitskih patrijarata, a naročito prvenstvo Aleksandrije, velike prijestolnice afričke, tog sjedišta antibizantske struje. Rimska Stolica, ta nepodmitljiva braniteljica istine i pravde, nije nikada odobrila kanona 28. Nikakov pritisak bizantskog dvora i patrijara nije mogao sklonuti Leona Velikoga, da popusti. On je osudio patrijara Dioskura, nu ne aleksandrijski patrijarat. U istoj Aleksandriji življahu Arije i Atanazije, Ćiril i Dioskur. Papa je dobro lučio osobu od Stolice.

Nu to nije lučio Bizant. To nisu lučili Monofiziti. Borba o prvenstvo među patrijarima Bizanta i Carigrada ima nacionalnu pozadinu.<sup>32</sup>

<sup>32</sup> Odličnu raspravu o borbi između Bizanta i Aleksandrije donio je časopis »Bessarione«, Roma, 1897. An. I. pod naslovom: »Bizantio ed Alessandria nella storia del Giacobitismo« (str. 682—695; 774—784).

Poznato je, da su patrijari imali veliki ugled i veliki upliv već u III. vijeku. Taj je ugled što dalje to više rastao. Patrijar je imao prije svega velik ugled crkveni imajući vlast ne samo nad biskupima, nego i nad metropolitima svoga patrijarata. Kao glava nacionalnog klera vodio je kulturu svoga naroda, koja je u nedostatku svjetovnjaka obuhvaćala tako reći svu narodnu kulturu. Usto je patrijar upravljao velikim bogatstvom, jer je bio na čelu ogromnim dobrotvornim ustanovama. Sve je to pribavilo patrijaru vanredan upliv, pogotovo ako se odlikovao umom i energijom. Patrijar je postao malo pomalo nacionalni knez. Njegov je položaj postao još veći, ako je njegovo sjedište bilo daleko od sjedišta carske vlasti, tako da sjaj carskog dvora nije zasjenjivao patrijarški sjaj. Taj je slučaj bio u Antiohiji i u Aleksandriji. Oba patrijara stajala su na čelu velikog naroda i daleko od carskog dvora. Nu osobito je sjao patrijar »Velike Aleksandrije, cijelog Egipta, Libije, Etiopije, Zapadnog Pentapola i svih naroda, kojima je propovijedao sv. Marko.«

I doista, duša starih naroda, što se budila na obalama Oronta i Nila, nije imala više dinastija Antioha i Ptolomeja da ih sluša. Zato se prirodnim načinom podlagala crkvenim patrijarima glavnih gradova Antiohije i Aleksandrije. Na taj je način patrijar bio ne samo crkveni knez nego i nacionalni: on je postao »otac naroda«. Tako je ostalo na Istoku kroz sva vremena. Patrijar je bio narodni, etnički knez.<sup>33</sup> Kad su istočni narodi pali pod vlast Arapa i Turaka, kršćanski su patrijari priznavani od islamskih vlasti nesamo kao crkveni velikaši nego i kao etnički reprezentanti svoga naroda. I pod kalifima i u otomanskom carstvu bio je patrijar smatran za hijerarha i za etnarha.<sup>34</sup>

Promatramo li s te strane povijest Monofizitstva, lako ćemo razumjeti zašto je narod tako živo sudjelovao u velikoj borbi za jednu crkvenu dogmu. On je u svakoj stvari, koja se ticala njegova patrijarata, instinktivno gledao nacionalno pitanje. Čim je patrijarški Bizant pokušao povrijediti povlastice azijskog ili afričkog patrijarata, narod je odmah osjećao, da bizantski helenizam želi potisnuti hamo-semitske narode. Na taj način, ma da je borba u Efezu i Kalcedonu imala izgled teološke prepirke i borbe za prvenstvo u crkvi, ipak se ta borba s obje strane osjećala kao nacionalna borba. Zato je bi-

<sup>33</sup> Neki odraz ovoga osjećanja nalazi se već u djelu »Constitutiones apostolicae« iz 4. ili početka 5. stoljeća. Tu se u lib. II. c. 26. kaže, da je biskup »vladar i vođa, kralj i dinasta« naroda (Migne, P. G. I, 665 ss.)

<sup>34</sup> Tako je bilo kod Nestorijevaca, tako kod Jakobita, Maronita, Kopta. Tako je bilo kod naših Crnogoraca, gdje je vladika bio i narodni knez.

zantski dvor činio sve, da pobijedi bosporski patrijarat, kao da se tu radi o državnom interesu. S druge se strane šovinistički elemenat u Egiptu bijesno bacio u borbu protiv helenizma. Kad je aleksandrijski puk ubijao patrijare, poslani ili postavljene iz Bizanta, nije htio toliko da potisne diofizitskog prelata (jer bogoslovsko pitanje nije moglo do tolike žestine pobuditi puk neobrazovan i pokvaren), nego se je zapravo htio osloboditi inorodnog prelata, »Melkita«, t. j. pristaša carske stranke, »Bizantinca«. Baš ovo ime »Melkit«, koje su Jakobiti izmislili za svoje protivnike, novi je dokaz etničko-polemičkog elementa u monofizitskim borbama.<sup>35</sup>

Monasi, ti »derviši Jakobitstva«, pijani od mržnje protiv »kalcedonskih heretika«, dizahu puk protiv zakonitih i pravovjernih patrijara ocrnjujući ih na sve načine i budeći narodno-političke osjećaje puka protiv njih.<sup>36</sup>

<sup>35</sup> Prijašnje hereze dadoše povoda hereziarškoj nomenklaturi. Nošahu ime po začetniku ili po nauci: Arijevci, Pneumatomachi, Antidicomarianiti, Antropomorphiti, Onfalopsychici. Jakobiti, prozvani tako po svom glavnom organizatoru, dadoše svojim vjerskim protivnicima, koje smatrahu hereticima, ime skroz političko: Melkiti, t. j. pristaše cara ili dvora, pristaše Bizanta. To je očiti dokaz za etničko-političku pozadinu borbe.

<sup>36</sup> Činjenica je, da su monofizitski monasi bili prvi i glavni podstrekači krvavih buna u Siriji, Palestini i u Egiptu. Pošto su bune bile spojene s paljenjem kuća i okrutnim ubijanjem ljudi, a sve tobože iz vjerskih motiva, nameće se pitanje, kakovi su to bili monasi, koji su uzročili tolike zločine? Pisac rasprave: »Bizantio ed Alessandria nella storia del Giacobitismo« u Bessarione I. N. 10 ovako piše o njima: »Velika rana istočne crkve u ovoj epohi bijaše ono nedisciplinirano i lutajuće pseudomonaštvo tako zvanih eremita, fanatičkih i brutalnih po temperamentu, nekih i strašno oholih. Njihovo je ime legija. Zlo, što ga prouzročiše, ne da se izmjeriti.« Već je sv. Jeronim tamnim crtama slikao zloporabe izvjesnih egipatskih monaha svoga vremena: »Genus teterrimum . . . suo arbitratu et ditione viventes . . . Inter eos saepe sunt jurgia, quia suo viventes cibo, non patiuntur se alicui subjectos. Apud eos affectata sunt omnia, laxae manicae, caligae follicantes, vestis crassior, crebra suspiria; visitatio virginum, detractio clericorum. Et si quando dies festus advenerit, saturantur ad vomitum« (Epist. 22, Migne, P. L. 22, str. 419 ss). Ovakovi bijahu Sarabaiti u Egiptu, Remoboth u Siriji, Pabulatori u Mesopotamiji. Na Zapadu su rimski glavari vodili veliku brigu i nadzor nad redovništvom. Promicali su i širili pravi, organski i disciplinirani monaški život, ali su vazda znali suzbiti heretičko, nemirno i lutajuće monaštvo, kad bi se u srednjem vijeku tu i tamo pojavilo (Arnold iz Brescije, fra Dolcino, Siromasi lionski, Fraticelli i sl.). Na Istoku nažalost nisu crkveni poglavari znali ili nisu mogli suzbiti zlo monaštvo, koje je postalo jednim od glavnih faktora propasti bizantskog carstva i tužne propasti istočnog kršćanstva. Tako su pseudomonasi i eremiti 7. stoljeća pretpostavili nekrštene Arape kršćanskim Grcima, pa su pomogli četama arapskih kalifa, da zauzmu Egipat. Godine pak 1543. uoči ulaska sultana Muhameda II. u Carigrad vikali su ovakovi pseudomonasi carigradskim ulicama: »Radije Turci nego Latini!«

Na taj je način Jakobitstvo pod izlikom vjere zaoštrilo političku borbu hamo-semitskih naroda protiv Bizanta. Samo tako možemo razumjeti krvave revolucije u Jeruzalemu, Antiohiji i Aleksandriji! Kad je Bizant krvavo ugušio revoluciju u Palestini i Siriji, nastavila se borba u Egiptu, u domovini Dioskura i svetog jakobitskog monaha Schenudi-a. Tako se zametne ljuta borba između Bizanta i Aleksandrije, kojoj je na dnu bila politika. Svaki pokret u Aleksandriji bio je Bizantu sumnjiv, svaka krivnja izazov. Obratno Aleksandriji je bila anti-nacionalna svaka stvar i svaka osoba, koja je došla iz Bizanta ili koja je bila u milosti Bizanta.<sup>37</sup>

Da su oba grada i oba naroda slušali glas rimskih biskupa, koji su branili pravu vjeru i koji su nastojali uzdržati stari hijerarhički odnos među patrijaratima na istoku, ne bi došlo do ove strašne nekršćanske borbe. Bizant i Aleksandrija, iscrpljeni međusobnom borbom, oslabljeni otpadom od crkvenog jedinstva, padoše pod čordu Islama. A tu su propast skrivili egipatski Jakobiti, kao i carigradski fanatički monasi: strašan primjer za narode i vlasti!

#### 4. Monofizitske sekte i njihov odnošaj.

Protivnici kalcedonskog sabora ili antikalcedonci sami sebe nazivaju »Orthodoxi«, kako je to već običaj kod svih heretika i skizmatika. Katolike nazivahu »Kalcedoncima« ili »Diofizitima« ili najobičnije »Melkitima« t. j. »carskom stran-  
kom«.

Katolici ili Kalcedonci nazivahu Antikalcedonce raznim nazivima. Najobičniji, koji vrijeđe za sve monofizitske crkve, jesu ovi:

1. Eutyčiani po heretiku Eutihu. Zapadnjaci većinom sve Antikalcedonce nazivaju Eutihovcima. Ovaj naziv ne odgovara potpuno istini, jer je većina Monofizita osudila Eutiha kao heretika. Pravim Mo-

<sup>37</sup> Čudnim se slučajem vraćaju u povijesti neke činjenice. Tako se baš s imenom Jakoba spajaju često u povijesti pokreti spojeni s građanskim bunama i ratovima, pokreti spojeni s revolucijom. Jakobiti Monofizitstva dizali su krvave revolucije od Dioskura sve do Timoteja Ailurosa. A nisu li na Zapadu Jakobiti »Les Jaques« — dizali krvave bune protiv svojih feudalnih gospodara? Nisu li Jakobiti u Engleskoj u 17. stoljeću vodili strašno krvave ratove s Oranžistima? Nisu li Jakobiti francuske revolucije lijevali krv svojih katoličkih sugrađana? Tako je i Jakobitstvo starog kršćanskog doba od polovine 5. do polovine 7. stoljeća označeno krvlju revolucije.

nofizitima smatraju se pristaše antiohijskog patrijara Severa. Današnji dogmatičari J. Lebon<sup>38</sup> i M. Jugie razlikuju dvojaki Monofizitizam: Monophysitismus realis ili Eutychianismus i Monophysismus nominalis ili Severianismus.<sup>39</sup> Severijanci osuđuju Eutihia.

2. Monophysitae po nauci, u koliko uče, da je u Kristu iza sjedinjenja božanske naravi s čovječjom samo jedna narav.<sup>40</sup>

3. Separati (*οἱ διαχωρόμενοι*), ovim imenom zove carigradski svećenik Timotej u 7. stoljeću sve Antikalcedonce, dakle i prave Eutihovce.<sup>41</sup>

4. Schismatici; ovako naziva Severijance sv. Ivan Damaštanac. Zove ih skizmaticima, a ne hereticima, jer drži, da su se poslužili kalcedonskim saborom više kao izlikom, da se mogu odcijepiti od katoličke Crkve.<sup>42</sup>

5. Jacobitae od Jakoba El Baradaia. Ovim se imenom mogu zapravo nazivati samo sirske Monofiziti, kojima je El Baradai dao crkvenu organizaciju. Nu često se ovim imenom nazivaju svi Monofiziti, pa i oni u Egiptu. Ovo bi bilo opravdano, jer je Jakob Baradai bio za-ređen od prognanog aleksandrijskog patrijara Teodozija i jer je redio biskupe i po Egiptu. Neki su Monofiziti rado prihvaćali ime Jakobita, ne radi Jakoba El Baradaia, nego od Jakoba apostola kao da su od ova-ga apostola primili čistu i nepokvarenu vjeru.<sup>43</sup>

6. Severiani po Severu, patrijaru antiohijskom (512—518), koji je g. 518. bio iz Antiohije prognan, pa je u Egiptu nastavio svoj rad i svoju znanstvenu borbu. On je glavni teolog nominalnog Monofizitstva. Njegovu nauku o utjelovljenju prihvatile su zapravo sve monofizitske

<sup>38</sup> Jos. Lebon, *Le monophysitisme sévérien. Etude historique, littéraire et théologique sur la résistance monophysite au concile de Chalcedoine jusqu' à la constitution de l' Eglise jacobite*, Louvain, 1909.

<sup>39</sup> Sr. M. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum orientali-um ab ecclesia catholica dissidentium*, Paris. 1935, V. str. 400—432. Učeni autor opširno raspravlja najprije o realnom Monofizitizmu te o 7 raznih oblika njegovih, koji izlaze iz Eutihove rečenice: *Duae naturae ante unionem, una natura post unionem*, a onda o nominalnom Monofizitizmu ili Severijanizmu. Prema Jugie-u nominalni Monofiziti tvrde, da je u Kristu iza sjedinjenja božanske i čovječje naravi samo jedna narav, *μὴν φύσις* nu pod riječju *φύσις* razumijevaju: *natura quae est etiam persona*. Učeći pak, da je u Isusu Kristu nakon sjedinjenja obiju naravi *μὴν φύσις*, što u njihovu smislu znači: *una persona Verbi Dei*, oni su Monofiziti samo po imenu, dok su u stvari katolici. Njihova je lo-zinka rečenica sv. Ćirila Aleksandrijskog: *una natura Dei Verbi incarnata*. U njihovoj terminologiji isto znače *φύσις ἐπέστασις ἢ πρόσωπον* ili *persona*. Njihova je krivnja bila što nisu prihvatili terminologiju, koju je posvetio sabor kalcedonski, što su zabacivali ugled toga sabora, što su pristaše kalcedonskog sabora nazivali Nestorijevcima, Diofizitima i Mel-kitima, a sebe Ortodoksima.

<sup>40</sup> Sr. M. Jugie, *ibidem*.

<sup>41</sup> Timotheus Constant., *De receptione haeticorum*, Migne, P. G. 86. str. 53.

<sup>42</sup> Joannes Damasc., *De haeresibus liber 83*, P. G. 94, Col. 74 i.

<sup>43</sup> Sr. Assemani: *»Bibliotheca Orientalis«*, Roma 1726. II. st. 62, 69, 321, 527.

crkve osim armenske. Zato sirska Jakobiti i egipatski Kopti štiju Severa kao sveca.<sup>44</sup>

7. *Acephali*; ovim imenom nazivahu se s početka oni Monofiziti u Egiptu, koji ne htjedoše potpisati Zenonov Henotikon, te koji su u Timoteju Ailurosu priznavali posljednjeg pravog patrijara aleksandrijskog. Kasnije se ovo ime protegnulo na sve Jakobite.<sup>45</sup>

Danas je zajedničko ime svih Antikalcedonaca *Monofiziti*. Pojedine monofizitske crkve imaju posebna imena. Tako se Monofiziti u Siriji zovu Jakobiti, oni u Egiptu Kopti, u Armeniji Gregorijanci ili Ečmiadzinci, u Abesiniji »Etiopska ili abesinska crkva«.

U redovima Monofizita bile su u 5. i 6. stoljeću velike svađe i teološke prepirke. Nijedna heretička sljedba nije imala toliko stranaka kao Monofiziti. Već u početku odvojiše se od Eutihovaca, koji su potpuno pristajali uz Eutiha, čisti Monofiziti, koji su Eutiha osuđivali. Poslije god. 482. nastadoše monofizitski Henotici, koji su potpisali Henotikon, i *Acephali*, koji su osuđivali Henotikon. Među Henoticima najvažnije su stranke Julijanci ili *Aphthartodoketi* i Severovci ili *Phthartodoketi*. Julijan naime iz Halikarnasa i Sever iz Antiohije, koji prebjegoše u Egipat radi monofizitskih progona, započeo znanstvenu prepirku o tom, da li je tijelo Kristovo podvrgnuto raspadanju (*φθορά*) ili nije. Sever je to tvrdio, Julijan nijekao. Monofizitski patrijar Timotej III. kolebao je između obje stranke. Iza smrti Timotejeve izabere puk za nasljednika Timoteju Gajana, Julijanca, a kler Teodozija, Severovca. Prema njima se sada jedna stranka zvala Gajanci, a druga Teodozijejci.

Julijanci, koji su se raširili i u Etiopiji i koji su si stvorili zasebnu crkvu s vlastitim patrijarom, podijelili su se u *Ktistolatre* i *Aktistete*. Prvi su učili, da je tijelo Isusovo stvoreno, a drugi su to poricali. Severovci su se također podijelili na frakcije. Među ove spadaju poglavito *Temistijejci* ili *Agnoeti*. Aleksandrijski naime đakon Temistije je učio, da je Krist u svemu nama istobitan, pa i u neznanju. Jedan ogranak njihov jesu *Kondobauditi*, nazvani tako po mjestu svojih sastanaka u Carigradu.

<sup>44</sup> Sr. Assemani, ibidem st. 83.

<sup>45</sup> Sr. Eustathius Monachus, Epist. ad Timotheum Scholasticum, (Mai, »Nova Collectio« VII. 1, str. 277).

Neki Monofiziti prenijeli su raspravu o naravima u Kristu na naravi božanskih osoba učeći triteizam. Iz ovih prepiraka razviše se *Kononci*, nazvani tako po Kononu, biskupu iz Tarza, te *Philoponci* nazvani tako po Ivanu Philoponu, aristoteliku iz Aleksandrije. Ogranak Kononaca su *Damjanovci* ili *Tetraditi* u Aleksandriji, koji su učili, da ni jedna osoba presv. Trojstva za sebe nije Bog, nego su to tek po nepodijeljenom učestvovanju jednoga Boga, koga u sebi imaju (*ἰσὺς θεός*).<sup>46</sup>

Sve ove razne sekte u krilu monofizitske hereze isčeznuše, a ostadoše tek monofizitski Jakobiti u Siriji, koje je organizirao Jakob Zanzalos iz Edesse, monofizitski Kopti u Egiptu (od kojih hijerarhički zavise i Etiopljani), te monofizitski Armenci ili Gregorijanci.

Četiri ove crkve ne čine jednu pravu vjersku zajednicu, izuzev Etiopiju, koja priznaje vlast koptskog patrijara u Aleksandriji. Jakobiti, Kopti i Armenci sačinjavaju svaki za sebe samostalnu crkvu, od drugih potpuno neovisnu. Nemaju jednog zajedničkog autoriteta, kome bi se u vjerskim stvarima pokoravali ili na koga bi se u svojim prepirkama pozivali. Monofizitski bogoslovi nisu nikada pokrenuli pitanje jednog zajedničkog ekumenskog koncila, što bogoslovi grčko-ruski običavaju činiti. Jakobiti, Kopti i Armenci imaju autokefalne crkve. Svaka se od ovih crkvi, kako ćemo kasnije vidjeti, služi svojim zasebnim obredom, svaka ima svoj liturgički jezik, svaka ima svog vlastitog vjerskog poglavara.

Autokefalizam Monofizita razlikuje se od autokefalizma grčko-ruske crkve. Dok grčko-ruska crkva stvara autokefalne crkve prema političkoj samostalnosti pojedinih naroda, dotle se autokefalizam Monofizita ne osniva samo ili isključivo na političkoj samostalnosti naroda, nego i na drugim okolnostima. Etiopija je bila politički samostalna, a ipak je ovisna od koptskog patrijara. Armenija je bila samostalna država, pa ipak se ondje stvorilo više autokefalnih crkvi. Jakobiti i Armenci prebivaju mjestimice na istom političkom teritoriju, pa se ipak pokoravaju svaki svome patrijaru. Prije rata svi su gotovo Mo-

<sup>46</sup> Sr. J. Hergenröther-J. P. Kirsch, *Handbuch d. allg. Kirchengeschichte*, Freiburg, 1911. I, str. 664—668. i K. I. Hefele, »*Monophysiten*« u J. Hergenröther-Fr. Kaulen, »*Kirchenlexikon*«, Freiburg, 1893. VIII. str. 1793—1796.



nofiziti stanovali na području turske države, pa ipak se nisu ujedinili pod jednu autokefaliju.

Antiohija i Aleksandrija pozivaju se na apostolsko podrijetlo svoje biskupske stolice (naravski ne s pravom, jer su kao heretici prekinuli vezu s apostolima). Armenci se u početku pozivahu na političku samostalnost, a kasnije si pojedini biskupi radi ambicije prisvojiše naslov »katolikosa«. Jakobitski patrijar u Antiohiji steče vlast nad Jakobitima u Perziji propter jus apostolatus et praedicationis. Isto tako koptski patrijar nad Abesinijom, te armenski nad Georgijom. Nije dakle kod njih politička samostalnost razlog crkvenoj samostalnosti, nego se crkvena autokefalnost osniva, kako se izrazuje M. Jugie, na filetizmu.<sup>47</sup>

Premda monofizitske crkve ne čine jednu hijerarhičku cjelinu, ipak podržavaju međusobno neku zajednicu saobraćaja i ljubavi (*societas communionis et caritatis*). Vjernici jedne crkve primaju se u drugoj crkvi kao braća i pripuštaju se k sakramentima. Patrijari raznih monofizitskih crkvi znali su si tijekom stoljeća slati sinodalna ili entronistička pisma, kojima su si javljali izbor i vjeroispovijest.<sup>48</sup>

Najuža je bila veza između Jakobita i Kopta. Nešto slabija bila je veza između Jakobita i Armenaca, dok između Kopta i Armenaca uopće nije bilo veze. Napomenuti valja, da su diljem povijesti nastajale velike prepirke i liturgičke i dogmatske između Jakobita i Kopta, kao i između Jakobita i Armenaca.<sup>49</sup>

Pošto smo tako opisali postanak Monofizitstva i pošto smo opisali razne monofizitske sekte, kao i glavne njihove crkve, možemo prijeći na povijest monofizitske crkve, koja se je do danas održala u Siriji s jednim ogrankom u Perziji, a to su

<sup>47</sup> M. Jugie, op. cit. str. 357—361.

<sup>48</sup> Sr. Euseb. Renaudot, *Historia Patriarharum Alexandrinorum, Jacobitarum a D. Marco usque ad finem saeculi XIII*, Paris, 1713, str. 152, 180, 196 itd. Isti Euzebijer Renaudot piše u svom djelu: *Collectio liturgiarum orientalium*, Paris, Tom. I, str. 315.: »Kad bi antiohijska stolica bila prazna, to bi za nju izabrani kandidat namah poslao aleksandrijskom patrijaru sinodalno pismo po dvojici biskupa. Čim bi to pismo bilo pročitano pred skupom egipatskih biskupa, ubilježilo bi se ime novog patrijara u diptihe živih pa bi se čitalo u liturgiji. To se nije nikad činilo prije, nego bi sinodalno pismo stiglo. Sve dotle bi se spominjalo ime pokojnog patrijara u diptisima živih kod oltara.«

<sup>49</sup> Sr. M. Jugie, op. cit. str. 365—366.

Jakobiti. O crkvi Armenaca, Georgijaca, Kopta i Abesinaca, bit će govor u zasebnim radnjama.

### 5. Jakobiti u povijesti.

Zaređen od heretičkog aleksandrijskog patrijara Teodozija za biskupa u Edessi radio je Jakob Zanzalos ili El Barada i revno oko organizacije monofizitske sekte u Siriji, pače i u Egiptu. Kad je u Egiptu god. 538. umro protjerani patrijar antiohijski Sever, pođe Jakobu za rukom, da na Severovo mjesto za monofizitskog patrijara antiohijskog postavi i posveti Sergija iz Telle. To je bilo god. 543. Tako dobije sirska monofizitska crkva svoju vrhovnu glavu. Tom godinom započima povijest Jakobita. Drugi je njihov patrijar bio monah Pavao iz Beth-Ukame.

Nakon nekih trzavica nastavio je novi antiohijski patrijarat svoju organizaciju. Kako Melkiti nisu trpjeli Jakobita, to su upotrijebili sve svoje veze kod dvora, da im čine zapreke. S toga razloga nije jakobitski patrijar mogao nikada rezidirati u samoj Antiohiji, premda je nosio naslov antiohijskog patrijara, nego je rezidirao drugdje: od g. 1034. u Amidi (danas Diarbekir), od g. 1166. u samostanu Barzumas kod Melitene, od g. 1484. u samostanu sv. Ananije Deir-Zafaranu kod Mardina ili u kojem drugom samostanu.

Kad su Arapi god. 635. osvojili Siriju, Jakobiti su se dobro snašli. Oni su odmah pristali uz osvajače i pomagali sve njihove pothvate, samo da stresu sa sebe mrsko gospodstvo bizantskih careva. Taj politički potez Jakobita učinio je, te su Jakobiti ušli u veliku milost kalifa, pa su postali svemoćni na bagdadskom dvoru, dok su katolici bili od Arapa ljuto progonjeni, jer su u njima gledali saveznike Bizanta. Jakobiti su više puta izrabili svoj položaj, da dignu progone na pravovjerne.

U 6. i 7. stoljeću imali su Jakobiti 16 biskupija i nekoliko samostana. Od 7. do 11. stoljeća neke su od prijašnjih biskupija propale, a neke su iznova osnovane. Najjači su bili Jakobiti u 12. stoljeću. Tada je jakobitskom patrijaru izravno bilo podložno 20 metropolita i 103 biskupa u Siriji, Maloj Aziji i Cipru. Glavna središta sirske crkve u srednjem vijeku bi-

jahu: Jeruzalem, Aleppo i Damask.<sup>50</sup> Uz patrijara postojao je tada još jedan patrijarški zamjenik za Mesopotamiju. Taj se zvao »mafrijan« (oplođivač, jer je redio biskupa, pa i posvećivao samog patrijara). Mafrijan je imao neovisnu vlast nad 18 biskupija u Mesopotamiji, a stolovao je u Mossulu. Imao je ista prava i povlastice kao i patrijar, t. j. rediti biskupe, posvećivati krizmu.

Premda su Jakobiti uživali veliku milost bagdadskih kalifa i premda su imali velik broj biskupija, njihov broj nije nikada bio velik. Oni su sačinjavali vazda tek neznatnu manjinu pučanstva. Razlog je tomu, što je većina sirske pučanstva brzo iza osvojenja Sirije prešla na islam prihvativši arapski jezik i arapsku vjeru, a neki su postali pravovjerni (Melkiti).

Kad je Grcima god. 968. pošlo za rukom osvojiti natrag jedan dio Sirije, pokušali su privući Jakobite k sebi, ali nisu imali uspjeha. Da izbjegnju progonima Bizanta, preneseše jakobitski patrijari svoju stolicu izvan granica bizantskog carstva. Tako je oko g. 1030. bio jakobitski patrijar Ivan VII., koji je rezidirao u Meliteni u Armeniji nedaleko od Eufrata, tužen od grčkog biskupa ovoga mjesta caru Romanu III. (1028.—1034.) radi monofizitstva.<sup>51</sup> Patrijara odvedoše sa 6 biskupa u Carigrad. Pošto se nije htio odreći hereze i pošto je odbio, da se sjedini s grčkom crkvom, zatvoriše ga u jedan grčki samostan, gdje grčki monasi ružno s njim postupahu. Jakobitske crkve budu porušene, a svećenici nesamo zatvoreni, nego i mučeni. Pred smrt je patrijar izjavio želju, da se patrijarška stolica odsad prenese izvan granica bizantskog carstva. Tom zgodom bude stolica prenesena u Amidu ili Diarbekir. Odande bude god. 1166. prenesena u Mardin, odnosno u samostan Deir-Zafaran 4 km sjeverno od Mardina.<sup>52</sup>

Vlast jakobitskog patrijara bila je sve manja tako, da je već Grgur Abul Faradž ben Aaron, zvan Bar-Hebraeus, jakobitski mafrijan (1266.—1286.) rekao, da ne bi svoju čast zamijenio s onom patrijara. Vlast patrijara slabila je nesamo poradi vjerskih progona sa strane Grka, a kasnije i Mongola,

<sup>50</sup> Sr. Fr. Heiler, *Urkirche und Ostkirche*, München 1937, str. 460.

<sup>51</sup> Sr. Neher: »Syrier, syrische Christen«, u. J. Hergenröther-Fr. Kaulen: »Kirchenlex.« 1899. XI, str. 1124—1128.

<sup>52</sup> Sr. J. S. Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, Roma, 1719—1728. II, str. 321—386.

nego i poradi unutarnjih prepiraka i raskola. God. 1293. porodi se u krilu jakobitske crkve raskol. Protiv patrijara u Mardinu izabran bi drugi patrijar sa sijelom u Sisu u Ciciliji. God. 1364. bude izabran protiv ove dvojice još i treći patrijar sa sijelom u Salachi u sjevernoj Mesopotamiji. Cijela nevolja potraja punih dvije sto godina (1293.—1494.).<sup>53</sup>

Broj Jakobita nikada nije bio velik. Kao što danas tako su i prije Jakobiti prebivali tek po gradovima i većim mjestima Sirije, Mesopotamije i Babilonije, pomiješani među drugim narodima i vjerama. Uslijed mongolskih provala u 14. st. a kasnije uslijed turskih provala broj sirske Jakobite jako spade. Koncem 16. stoljeća brojila je jakobitska crkva tek kojih 50.000 duša, većinom siromašnih obitelji u 20 biskupija, kako to izvješćuje Leonard, biskup iz Sidona, koji je posjetio istočne crkve na nalog pape Grgura XIII. Cijela povijest sirske Monofizite iza 16. stoljeća ograničuje se tek na rad, kako će spriječiti sjedinjenje svojih vjernika s rimskom Crkvom i kakove će progone prouzročiti pristašama sjedinjenja. Koncem 17. stoljeća imao je jakobitski patrijar pod sobom 5 biskupija, 3 s ove strane, a 2 s one strane Tigrisa. Pred svjetski rat imao je jakobitski patrijar 6 metropolita (mutrana) i 3 biskupa.

Jakobitski patrijar, koji je do god. 1920. stolovao u Deir-Zafaranu kod Mardina, a koji sada stoluje u Mossulu, gleda kako njegova moć sve više blijedi. Sjedinjenje s Rimom zahvatilo je veliki mah, kako ćemo kasnije vidjeti. I on već unaprijed može vidjeti dan, kad će ostati pastir bez stada, ako se sam ne sjedini s Rimom.<sup>54</sup> Današnji je jakobitski patrijar Ignacije Efrem I.

## 6. Bogoslovni pisci jakobitski.

Crkvena znanost Jakobita cvala je kao i ona kaldejskih kršćana od 6. do 13. stoljeća. Od onda prestaje njihova znanost. Napomenut ćemo glavnije jakobitske pisce prema stoljećima :

Pisci 6. stoljeća jesu :

1. Jakob iz Saruga (451.—521.). Rodom iz Kurtana na Eufratu, živio je u Chauri biskupije Sarug, gdje je bio pe-

<sup>53</sup> Sr. Neher: »Syrier, syrische Christen« op. cit. str. 1125 ss.

<sup>54</sup> Sr. R. Janin, op. cit. str. 461.

riodeut (vizitator), kasnije je postao biskupom u Sarugu. Jakob je plodan pisac. On je u stihovima (u t. zv. jakobitskom metru, t. j. dvanaesteru) ispjevao 763 homilija ili metričkih govora bez strofa uzimajući za njih predmet iz bibličke povijesti i kršćanske arheologije.<sup>55</sup> Usto ima himna i pjesama u strofama. Radi toga ga njegovi biografi zovu: »Frula Duha svetoga i citara pravoslavne crkve«. Pače nazivaju ga i »Malpana«, t. j. crkveni učitelj. Osim toga ima od njega govora u prozi, listova i liturgičkih spisa. Piše sirski.<sup>56</sup>

2. Filoksen, biskup iz Mabbuga († 523.), zvan i Xenajas, bio je biskupom u Mabbugu (Hierapolisu) u Siriji. On spada poslije Severa antiohijskog među prve bogoslove monofizitske. Sudjelovao je u bogoslovnim prepirkama na strani Aphtartodoketa. Napisao je mnoga egzegetska, dogmatska, moralna, ascetska i liturgička djela, kao »De Trinitate et incarnatione«, »Dissertationes decem de uno e sancta Trinitate incorporato et passo«, »De institutione morum tractatus decem«. Pisao je sirski. Veći dio njegovih djela je izdan.<sup>57</sup>

3. Sever, patrijar antiohijski (512.—538.). Sever je glavni učitelj nominalnog Monofizitizma. Njegov kristološki sistem zove se po njemu severijanizam. Rođen je u Sozopolisu u Pisidiji, učio je u Aleksandriji i Berythu, postade monah u Eleutheropolisu u Palestini. Došavši u Carigrad steče sklonost monofizitski nastrojenog cara Anastazija I. (491.—518.), te njegovim uplivom posta patrijar u Antiohiji. Car Justin I. (518.—528.) ga svrgne i progna iz Antiohije. Od god. 518. boravio je s drugim prognanicima u Egiptu, gdje je do svoje smrti literarno i polemički radio. Sever je bio vanredno nadaren, vrstan govornik i plodan pisac. Pisao je mnogo protiv katolika (»Kalcedonaca«), protiv Eutihijanaca i protiv Julijana iz Halikarnasa. Od njega ima oko 4.000 listova, 125

<sup>55</sup> Od njegovih metričkih homilija izdao je Paul. Bedjan 195 homilija u sirsom jeziku s francuskim uvodom: »Homiliae selectae Mar Jacobi Sarugensis«, Paris-Leipzig, 1905—1911. Druge homilije izdao je u »Acta martyrum et sanctorum«.

<sup>56</sup> Sr. O. Bardenhever, *Geschichte der altchristlichen Literatur*, II, Freiburg, 1924. Tom. IV, str. 412—416.

<sup>57</sup> Sr. O. Bardenhever, *op. cit.* Tom. IV, str. 417—421. — Philoxeni Mabbugensis *Tractatus de Trinitate et Incarnatione*. Ed. Vaschalde (*Corpus script. christ. orient. Script. syri*). Paris 1907.

homilija, koje se zovu »Homiliae cathedrales« ili *Λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ*<sup>58</sup>, jer ih je držao u antiohijskoj katedrali od g. 512.—518. Pisao je grčki, nu djela su mu već zarana prevedena i na sirski. Najveći dio Severovih djela još nije izdan.<sup>59</sup>

Pisci 7. stoljeća jesu:

1. Jakob, metropolit iz Edesse (633—708). Rodio se u Indobu kod Antiohije. Zarana je stupio u samostan, gdje se bacio strastveno na nauku. Pošto je nekoliko godina učio grčki jezik i sveto Pismo u samostanu Kinnesrin, pođe u Aleksandriju, gdje je želio proučiti sve, što se ondje predavalo. Kasnije dođe u Edessu (Orfa), gdje bude izabran za biskupa. Revnujući kroz 4 godine, ali bez uspjeha, za stegu u biskupiji, položi biskupsku čast, pa se skloni k svojim knjigama i naučnom radu u samostanu Kišum kod Edesse. Iz Kišuma prijeđe u samostan Eusebona kod Antiohije, a odande u samostan Tell Eda. Pod kraj života opet ga namole, da preuzme biskupsku čast, ali ju je nosio tek 4 mjeseca. Umre u Tell Edi, kamo je išao, da dopremi knjige u Edessu.

Jakob iz Edesse spada među najučenije ljude sirske crkve i među najplodnije pisce svih vremena. Najviše je slavljjen radi svojih Scholia ili bibličkih komentara. Jedna opaska na jednom vatikanskom rukopisu navodi ih 2860. Važan je »Tractatus de Hexaameron«, što ga je nastavio i upotpunio njegov prijatelj arapski biskup Georgije. Radio je i na novom sirsom prijevodu Staroga Zavjeta. Pisao je i liturgička djela (»Liber Thesaurorum«), revidirao i komentirao liturgiju sv. Jakoba. Jakob je izdao zbirku crkvenih kanona, napisao mnogo homilija u stihovima i prozi. Preveo je mnoga klasička i kršćanska djela s grčkoga na sirski (Aristotela, Grgura Nazijanskog, Grgura Niškog). Nastavio je povijest Euzebija Cezarejskog do

<sup>58</sup> »Katedralne homilije« preveo je već Pavao, biskup iz Callinica, god. 525. iz grčkoga na sirski. Drugi prijevod načinio je čuveni Jakob iz Edesse, g. 701. Oba prijevoda sačuvala su se do danas. — Sr. R. Duval: »Les homiliae cathedrales de Severe d' Antioche«. Traductio snédite de Jacques d' Edesse. Textes syriaques publiés, Traduits et annotés in Patrol. Orient. II, Paris 1903. s.

<sup>59</sup> Mnogo se Severovih fragmenata nalazi u polemičkim antimonofizitskim spisima. Te je fragmente pokušao skupiti A. Mai u djelu: »Scriptorum veterum nova collectio« IX, Roma, 1838 str. 408—473, te u djelu: »Spicilegium Romanum«, Roma, 1844. Pars I, str. 202—205. Mnoge »katedralne homilije« izdane su u sirsom jeziku i u francuskom prijevodu u zbirci »Patrologia orientalis« (ed. Graffin-Nau), te u djelu: »Studia syriaca« od J. E. Rahmania (in monte Libano, 1909.). — J. Lebon, Le monophysitisme Sévérien, Louvain. 1909.

Heraklija, Ardašira III. i Abu Bekra. Izvršno je poznavao sirske jezike, te je napisao i jednu sirsku gramatiku. Pisao je tako klasički, da je po njemu edessanski dijalekat postao književnim jezikom.<sup>60</sup>

2. Georgije, biskup arapski († 724.) prijatelj Jakoba iz Edesse. Pisao je u sirske jeziku »Resolutiones canonicae«, koje je Bar Hebraeus uvrstio u svoj Nomocanon; nadalje »Commentarium de sacramentis ecclesiae«, »Homiliam metricam de sacro Chrismate« i »Epistolam ad reclusum Jesu«, gdje pobija Aphraatovu nauku o trihotomiji.<sup>61</sup>

Pisci 8. stoljeća jesu manje važni:

1. Georgije, patrijar antiohijski (758.—790.). Od njega imamo sačuvani komentar u evanđelje sv. Mateja, dok se homilije u stihovima izgubiše.<sup>62</sup>

2. Cirijak, patrijar antiohijski (793.—817.). Njegove »Canones« primio je Bar Hebraeus u svoj »Nomocanon«. Od njega imamo Homiliju o vinogradu Gospodnjem u sirske jeziku i sinodalnu poslanicu »De Trinitate et incarnatione« u arapske jeziku.<sup>63</sup>

3. David, opat iz Beit-Rabbana (oko g. 750). On je ostavio poslanice, koje je u sirske jeziku objelodanio katolički sirske patrijar Efraim II. Rahmani (1898—1929),<sup>64</sup> komentar u 10. poglavlje Geneze, što ga je izdao Lagarde,<sup>65</sup> te »Dialogus inter Melkitam et Jacobitam de trisagio hymno«, koji se neizdan nalazi u arapskim i sirske rukopisima.

Pisci 9. stoljeća jesu:

1. Antonius Rhetor, monah samostana u Tagritu, koji je živio u vrijeme jakobitskog patrijara Dionizija iz Tellmahra (818—845). On je pisao himne i homilije u stihovima. Od njega imamo traktat »De providentia« u 4 dijela, koji još nije izdan i »Dissertatio de myro«.<sup>66</sup>

<sup>60</sup> Sr. Fr. Kaulen: »Jakob von Edessa« u J. Hergenröther-Fr. Kaulen: »Kirchenlex.«, Freiburg. 1889. VI, str. 1156—1158.

<sup>61</sup> Sr. M. Jugie, Theologia dogmatica christ. orient., Roma 1935. V, str. 466.

<sup>62</sup> Sr. M. Jugie, ibid.

<sup>63</sup> Sr. M. Jugie, ibid.

<sup>64</sup> Studia syriaca i(n monte Libano), 1909.

<sup>65</sup> Sr. Paul Lagarde, Praetermissorum libri duo, Göttingen, 1879, str. 244 s.

<sup>66</sup> Sr. M. Jugie, ibid. St. 467.

2. I v a n, b i s k u p i z D a r e, prijatelj patrijara Dionizija iz Tellmahra. Od njega imamo: 4 knjige »De sacerdotio«, 4 knjige »De corporum resurrectione«, traktat »De anima«, i komentar djela »Hierarchia caelestis et Hierarchia ecclesiastica« od Pseudo-Dionizija.<sup>67</sup>

3. M o y s e s B a r K e p h a (813—903), biskup mossulski. U mladosti živio je u samostanu sv. Sergija u Balatu na Tigrisu, pod kraj 9. st. postao je jakobitskim biskupom u Beth-Ramanu i Beth-Cenu, te administratorom biskupije mossulske. Pisao je na sirsom jeziku mnogo. Djela su mu »De praedestinatione et libero arbitrio« u 4 knjige, traktat »De anima«, s kojim je spojen traktat »De utilitate sacrificii eucharistici pro mortuis obliti«, traktat »De sacramentis« (baptismus, consecratio myri, ordinatio, habitus monasticus, consecratio ecclesiae, sacrificum eucharisticum), »Commentarius de paradiso«. »Liber de caelesti hierarchia«, »Collectio homiliarum«, komentari Starog i Novog zavjeta, koje vrlo često navodi Bar Hebraeus.<sup>68</sup>

U 10. stoljeću nisu Jakobiti imali ni jednog pisca većeg imena, koji bi pisao sirskim jezikom. Nu imali su tri odlična pisca, koji su se služili arapskim jezikom. To su:

1. J a h j a B e n A d i (893—974), rodom iz Tagrita u Mesopotamiji, vrlo vješt i u filozofiji i u teologiji, tako da je stekao pridjevka »Dialecticus« (Al Mantiki). Imao je mnogo učenika, i kršćana i muslimana. Njegova teološka djela nose apologetsko-polemički karakter. Od njega se sačuvalo preko 40 djela. Najvažnija su »Apologija kršćanstva« protiv Abu Isa Muhameda, traktat »De fide Jacobitarum et Nestorianorum circa incarnationem«, »De existentia, unitate et trinitate Dei«, »De veritate christiani dogmatis circa creatorem, qui est una substantia cum tribus attributis (personis)«, »De veritate Evangelii«, »De virginitate beatæ Mariae«, »Liber de correctione morum«. Djela Jahje Ben Adia su većinom još neizdana.<sup>69</sup>

<sup>67</sup> Sr. R. Duval, *Historie de la litterature syriaque*, Paris 1908., str. 390.

<sup>68</sup> Sr. J. S. Assemani, *Bibliotheca orientalis*, Roma 1719—1728, Tom. II, str. 127 s. — A. Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur*, Bonn, 1922. str. 281 ss.

<sup>69</sup> O djelima ovog bogoslova, naročito o njegovoj filozofiji i nauci o Bogu jednom i trojem sr. Aug. Périer, *Yahya ben Adi. Un philosophe arabe chrétien du X. siècle*, Paris 1920. te isti autor: *Petits traités apologetiques de Yahya ben Adi. Texte arabe édité pour la première fois d'après les manuscrits de Paris, de Rome et de Munich et traduit en français*. Paris, 1920. — Sr. G. Graf, *Die christlich-arabische Literatur bis zur Fränkischen Zeit*, Freiburg, 1905.



2. **Abu Nasr Ben Hariz**, učenik pomenutog Jahje ben Adi-a. Od njega ostadoše ova arapska djela: »Lucerna ducens ad salutem et felicitatem, ex errore ad redemptionem«, te »De fundamento christianae fidei necnon de canonibus apostolicis«. U 40 poglavlja raspravlja pisac o Bogu, o utjelovljenju, o trim kršćanskim sektama (Jakobitima, Nestorijcima i Melkitima), o obrezovanju, o domu Gospodnjem, o uskrsnuću, o krstu, o svetoj potvrđi, o molitvi i o milostinji.<sup>70</sup>

3. **Abu Ali Isa Ben Ishak Ben Zarcia** (924—1008), drugi učenik Jahje Ben Adi-a, rodom iz Bagdada. On je preveo na arapski jezik djela grčkih filozofa i liječnika. Usto je napisao mnogo teoloških djela, rasprava, odgovora na teškoće, osobito o tajni presv. Trojstva i utjelovljenja Sina Božjega. Naslovi njegovih djela jesu: »Epistola ad amicum«, gdje rješava sumnje o tajni presv. Trojstva, »Defensio dogmatis Jacobitarum contra eos qui illis tribuunt doctrinam theopaschitismi«, »Responsiones ad duodecim quaestiones Josephi Abu Hakim«, »Circa nomen Pater«, »Dissertatio de octo quaestionibus hypostaticam unionem respicientibus«, »Tractatus de quattuor capitibus apud Christianos circa unitatem Dei controversis«, »Quaestiones et responsiones viginti novem de difficultatibus sacrae Scripturae«. Djela ova još nisu izdana.<sup>71</sup>

**Pisci 11. i 12. stoljeća jesu:**

1. **Isho Bar Sushan**, koji je postavši patrijar antiohijski uzeo ime Ivan X. (1058 i 1064, † 1073). Napisao je traktat »De oleo, fermento et sale oblationis seu panis eucharistici«, djelo je napisao prigodom prepirke između Christodula, koptskog patrijara, i između sirske Jakobite o sastavu euharističkog hljeba, nadalje »Epistola polemica ad Gregorium II. catholicum Armenorum« (1065—1109). Njegovi »24 Canones« se izgubiše.<sup>72</sup>

2. **Abu Raita Habib Ben Kadma**, biskup tagritski u 11. stoljeću. On je arapski napisao traktat »De Trinitate et incarnatione« u 2 knjige, »Confutatio doctrinae Melkitarum«, »De trisagio hymno ad crucifixum relatio« u 2 knjige.<sup>73</sup>

<sup>70</sup> Sr. J. S. Assemani, Bibliotheca orientalis, Roma 1719—1728, Tom. III, Pars 1, str. 609.

<sup>71</sup> Djela su navedena kod A. Mai, Scriptorum veterum nova collectio, Roma, 1831, Tom. IV, str. 260 ss. i G. Graf, op. cit. str. 52—55.

<sup>72</sup> Sr. J. S. Assemani, op. cit. Tom. II, str. 144, 356, 508.

<sup>73</sup> Sr. G. Graf, op. cit. str. 67 ss.

3. Ivan, biskup iz Harrama i Mardina († 1165). Napisao je dugu pjesmu o dvostrukom opsjedanju Edesse: god. 1144 i 1146. U toj pjesmi niječe utjecaj Božje Providnosti na ljudske prilike, naročito na nevolje pravednika.<sup>74</sup>

4. Jakob Bar Salibi, koji si je postavši biskupom u Marašu uzeo ime Dionizije (1154—1171), pisao je mnoga djela na polju teologije i profanih znanosti. Glavna su mu djela: »Tractatus de theologia, de incarnatione, de arbore vitae, de angelis, de daemonibus, de anima rationali, de sacerdotio«, »De opere sex dierum, de paradiso, de resurrectione corporis humani, de cruce, de fide«, »Explicatio symboli Nicaeni et alterius confessionis fidei Jacobiticae«, »Tractatus polemici: contra Arabes, adversus Judaeos, adversus Nestorianos, adversus Chalcedonenses, adversus Armenos«, »Tractatus de Providentia«, »Tractatus de baptismo et de sacro chrismate«, »Expositio liturgiae«, tumačenje Starog i Novog Zavjeta, »Commentarii in scripta doctorum, scilicet trium Cappadocum, pseudo-Dionysii, Severi Antiocheni, Petri Callinici, Centuriarum Evagrii Pontici«, »Canones paenitentiales et Ordo paenitentiae«.<sup>75</sup>

5. Mihael I. Sirac, patrijar Antiohijski (1166—1199), također ugledan jakobitski pisac. Glavno mu je djelo »Chronicon« ili »Historia generalis« od postanka svijeta do god. 1193. Djelo je pisano god. 1196. Zanimljiv je njegov traktat »De praeparatione ad communionem«, gdje brani protiv Kopta potrebu sakramentalne ispovijedi pred svećenikom. Iz nova je priredio pontifikal i ritual za sirske Jakobite. Od njega imamo još 29 kanona.<sup>76</sup>

U 13. stoljeću ističu se dva važna jakobitska pisca:

1. Jakob Bar Shakako († 1241), rodом iz Bartele kraj Niniva. Kao biskup tagritski uzeo si je ime Severus. Napisao je veliko i sistematsko teološko djelo pod naslovom »Liber thesaurorum« u 4 dijela. To se djelo može nazvati »Summa

<sup>74</sup> Sr. M. Jugie, op. cit. str. 471.

<sup>75</sup> Sirska i latinska izdanja pojedinih djela Jakoba Bar Salibe izbraja M. Jugie, *Theologia dogmatica christ. or.* 1935, V, str. 472 s. Jedna homilija njegova, koju je držao god. 1166. prigodom ustoličenja patrijara Mihaela, uvrštena je po nalogu istoga Mihaela u pontifikal sirskih Jakobita, da se mutatis mutandis, čita kod ustoličenja patrijara, metropolita i biskupa. Izdao ju je J. B. Chabot u »*Journal asiatique*« 1908. Ser. X, Tom. 9, str. 87—115.

<sup>76</sup> Mihaelovu kroniku izdao je J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d' Antioche*, Paris 1900-1910. u 3 sveska.

theologiae«. Prvi dio radi »de Deo uno et trino«, drugi »de incarnatione et de sacramentis«, treći »de providentia divina«, četvrti »de creatione mundi, de universo, de angelis, de homine, de resurrectione mortuorum, de iudicio«. Djelo je napisano prema djelu »Expositio fidei« od sv. Ivana Damaštanca. Važno mu je djelo: »Dialogi duo«. To je enciklopedija svega tadanjeg znanja kod Siraca. Sadržaje filozofiju, etiku, fiziku, metafiziku, matematiku, fiziologiju i teologiju. Manje su mu radnje: »Professio fidei de Trinitate et incarnatione«, »Expositio officiorum et orationum« i »Exhortatio ad presbyteros ordinandos«. <sup>77</sup>

2. Gregorije Abul Faradž, nazvan Bar-Hebraeus (1226—1286). Bio je sin jednog židovskog liječnika iz Melitene u Armeniji, koji je kasnije prešao na kršćanstvo. Pripadao je jakobitskoj crkvi. U 20. godini bude zaređen za svećenika. Pošto je neko vrijeme kao pustinjač sproveo u jednoj špilji kod Antiohije, bude zaređen za biskupa. Biskupom posta najprije u Gubi, onda u Labaceni, dok nije postao maffriom, t. j. prvim iza patrijara. Naučivši dobro grčki, sirske i arapski jezik stade proučavati filozofiju, teologiju, medicinu, pa je u svim tim znanostima bio izvrstan. Bar-Hebraeus je najplodniji jakobitski pisac i posljednji njihov teolog od imena. Napisao je 34 djela. Važnija su mu ova: »Horreum mysteriorum« (zbirka scholia u sve knjige sv. Pisma), »Liber de fundamentis ecclesiasticis« (kompendij monofizitske teologije), »Liber radiorum« (izvadak iz prijašnjega djela), »Liber Ethicorum« ili »Ethicon«, (moralka), »Liber columbae« (ascetski priručnik za monahe i eremite), »Nomocanon« (zbirka crkvenih i građanskih zakona), »Liturgia seu anaphora«, »Chronicon syriacum« (politička povijest Orijenta od postanka svijeta do g. 1285), »Chronicon ecclesiasticum« (vjerska i crkvena povijest Orijenta od početka do g. 1285), »Liber butyri sapientiarum« ili »Medulla scientiarum« (to je vrlo opsežna filozofsko-teološka enciklopedija). <sup>78</sup>

Bar-Hebraeus može se kao filozof isporučiti s ponajboljim skolastičkim učiteljima srednjega vijeka. S njime pada slava

<sup>77</sup> Sr. J. S. Assemani, *Bibliot. orient.*, Roma, II, str. 237—240.

<sup>78</sup> Najveći dio djela Bar-Hebraeja nalazi se još u rukopisima. Izdana su ipak djela: »Chronicon syriacum i ecclesiasticum«, »Nomocanon«, »Ethicon«, »Liturgia« i dijelovi iz »Medulla scientiarum«. Opširnije o tom vidi kod M. Jugie, *Theologia dogmatica christianorum orientaliu* 1935. V, str. 475—478.

jakobitske znanosti. Već u njegovo vrijeme započese strašne provale mongolskih horda, koje su preplavile Armeniju, Siriju i Mesopotamiju, a osvojiše Perziju. Bagdad i Aleppo biše razoreni. Haranje je bilo takovo, da u nekim biskupijama nije ostalo ni jedne cijele kuće. Tako Bar-Hebraeus dostojno kruni literarni teološki rad Jakobita.

---